

נבואה של אמת

הרב יהודה מלמד

הקדמה

בספר מלכים (פרק י"ג) מופיע סיפורו של הנביא מיהודה שבא אל בית אל בדבר ה'. הנביא הולך לירבעם ומתנבא על זביחת כהני הבמות ושריפת עצמות האדם על המזבח. נביא זה לא אוכל מהאוכל של ירבעם ואפילו לא שותה וזאת ע"פ הנבואה שקיבל. הוא מובא לבית נביא-שקר זקן מבית אל, ושם, ע"פ נבואת הנביא הזקן, אוכל ושותה בניגוד לדבר ה' אליו שלא לאכול ולשתות. בגלל עוון זה הנביא נהרג ע"י אריה.

נעיין בפרשיה זו כדי להבין מה משמעותה לחיינו.

ראשית, יש לתמוה כמה תמיהות:

1. מדוע נביא האמת שבא מבית אל נענש בעונש כל כך חמור?
2. איך הצליח הנביא הזקן שהוא עובד אלילים, נביא שקר, להטעות את נביא האמת שבא מיהודה?
3. מה בא כל זה ללמדנו?

מצב הנבואה בימי התנ"ך

כדי להבין פרשה זו, יש להקדים לבאר שהנבואה באותו הזמן לא היתה מושג זר. המגע עם כוחות רוחניים עליונים היה מעשה יום יומי. הנוכחות האלוקית הייתה חיה וקיימת, ו-"זה לעומת זה עשה

האלוקים": כמו שהמגע עם הכוחות הרוחניים ותחושת הנוכחות האלוקית הייתה קרובה וממשית, כך גם המגע עם כוחות של כישוף וטומאה ועם אלילות היה חזק וגרם למצבים של להט והתמסרות שאיננו מכירים בתקופות אלו. כל זה גרם לאפשרות של בלבול גדול בין קדושה לטומאה בין א-ל חי לאל זר.

מכך עולה שהמעמד של נביא היה דבר מצוי, אבל מצב זה, לא פעם, היה יכול להתגלגל לכך שתפקיד הנביא הוא כמין 'נותן שירותים' רוחניים עבור המבקשים, מה שהיה קיים אצל נביאי השקר. כמו כן, יתכן שההבחנה בין נביא אמת ושקר לא תמיד הייתה חדה כל כך: לעתים היו אנשים גדולים בכוחם הרוחני, אבל החוסר בענווה ובהקשבה עדינה שהייתה דרושה להם יכול היה למושכם אל עולמות השקר והטומאה, ופעם בזמן רב נצנצה בהם רוח טהרה של נבואת אמת.

דבר זה למדנו מספר עמוס (ז):

וַיֹּאמֶר אֲמִצְיָה אֶל-עֲמוּס חֲזֵה לְךָ בְּרַח-לְךָ אֶל-אֶרֶץ יְהוּדָה וְאָכַל-שֵׁם
לֶחֶם וְשָׁם תִּנְבֵּא: וּבֵית-אֵל לֹא-תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקֶּדֶשׁ-מִלְכָּה
הוא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא: וַיַּעַן עֲמוּס וַיֹּאמֶר אֶל-אֲמִצְיָה לֹא-נִבְיָא
אֲנִי וְלֹא בְּרִנְבִיא אֲנִי כִּי-בּוֹקֵר אֲנִי וּבּוֹלֵס שְׁקִמִּים: וַיִּקְחֵנִי ה'
מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי ה' לְךָ הִנְבֵּא אֶל-עַמִּי יִשְׂרָאֵל:

בעיני אמציה כהן בית אל, נבואה היא מקצוע עבורו מקבלים לחם, קרי - פרנסה. לכן הוא מציע לעמוס ללכת ליהודה כי שם מן הסתם שם משלמים יותר טוב על השירות הזה, וכאן התפקיד כבר תפוס שהרי יש כבר כהן בבית אל. לאור זה מובנת תשובת הנביא עמוס: "לא נביא אנוכי ולא בן נביא" כלומר, אין זה מקצוע שלי ולא ירשתי אותו מאבותיי, "כי בוקר אנוכי ובולס שקמים" כלומר,

יש לי פרנסה אחרת. "ויקחני ד' מאחרי הצאן", כלומר, הנבואה שלי באה מתוך דחיפה אלוקית שמימית ולא ממקום של מקצוע פרנסה, מה שמחלל ומחלן את כל מושג הנבואה.¹

תפקידו של הנביא

וַיְדַבֵּר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִישׁ הָאֱלֹקִים בָּאֵה־אֹתִי הַבֵּיתָה וְסַעֲדָה וְאֶתְנֶה לָךְ מִתַּת: וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹקִים אֶל־הַמֶּלֶךְ אִם־תִּתֶּן־לִי אֶת־חֲצִי בֵיתְךָ לֹא אָבֵא עִמָּךְ וְלֹא־אֲכַל לֶחֶם וְלֹא אֶשְׁתֶּה־מַּיִם בְּמִקּוֹם הַזֶּה: כִּי־כֵן צִוָּה אֹתִי בְּדַבְרֵי ה' לֵאמֹר לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא תִשְׁתֶּה־מַּיִם וְלֹא תִשׁוּב בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכָתָ: וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אַחֵר

מלכים, שם

כאשר הנביא בא מיהודה לבית אל להנבא על ירבעם בן נבט, הצטווה לא לאכול לחם ולא לחזור וללון במקום שכבר היה שם.² מדוע זה כל כך חשוב, מה רע אם הוא ילון באותה אכסניה?

נראה שזה קשור ליחס לנבואה. אם הנביא מופיע בתור 'מגיד' שבא 'להקסים' את הקהל בדבריו ואולי גם במופתיו ולאחר מכן ליטול את שכרו, אז מתבקש שיחזור בדרך שבה בא. כך, אחר מסע הפרסום המוצלח הוא יכול לגרוף את הרווחים מאנשים

1 הערת העורכים: אמנם חז"ל אמרו "אמר אביי ואיתימא רבי יצחק: הרוצה להנות - יהנה כאלישע, ושאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר: ותשובתו הרמתה כי שם ביתו. ואמר רבי יוחנן: שכל מקום שהלך שם - ביתו עמו" (ברכות י:). כלומר, מותר לנביא להנות מאמירת נבואתו, אך הנאה זו צריכה להיות מתוך מטרה של רוממות העם הרוצה להביע את הערכתו, ולא בתור 'פרנסה'.

שפגשו אותנו בתחילת דרכו לכאן, ועכשיו עמדו על טיבו. אך אם הנביא בא לייצג עולם אחר של נבואה, מפגש אמיתי עם שמים, אזי הדבר הכי לא ראוי הוא שישוב בדרך שממנה בא. לכן הוא צריך ללכת דווקא בדרך אחרת. כדי ללמד שלא עת לקחת כסף וזהב ומגדנות³ אלא לקדש שם שמים המתגלה ביד עבדיו הנביאים.

הנביא הזקן

וּנְבִיא אֶחָד זָקֵן יָשָׁב בְּבֵית אֵל וַיְבוֹא בָנוּ וַיְסַפֵּר לֹו אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה אִישׁ הָאֱלֹקִים הַיּוֹם בְּבֵית אֵל אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵל הַמֶּלֶךְ וַיְסַפְרוּם לְאַבְיָהֶם: וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אַבְיָהֶם אֵי זֶה הַדְּרֹךְ הַלֵּךְ וַיֵּרְאוּ בְּנֵי אֶת הַדְּרֹךְ אֲשֶׁר הַלֵּךְ אִישׁ הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר בָּא מִיְהוּדָה: וַיֹּאמֶר אֵל בְּנֵי חֲבָשׁוֹ לִי הַחֲמוּר וַיְחַבְּשׁוּ לֹו הַחֲמוּר וַיִּרְכַּב עָלָיו: וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אִישׁ הָאֱלֹקִים וַיִּמְצְאֵהוּ יָשָׁב תַּחַת הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֵתָה אִישׁ הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר בָּאתָ מִיְהוּדָה וַיֹּאמֶר אָנִי: וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵךְ אִתִּי הַבְּיָתָה וְאֹכַל לֶחֶם: וַיֹּאמֶר לֹא אוֹכַל לָשׁוּב אֶתְךָ וְלָבוֹא אֶתְךָ וְלֹא אֹכַל לֶחֶם וְלֹא אֲשַׁתָּה אֶתְךָ מִיִּם בְּמִקּוֹם הַזֶּה: כִּי דָבַר אֵלַי בְּדַבֵּר ה' לֹא תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא תִשְׁתֶּה שֵׁם מִיִּם לֹא תִשׁוּב לְלֶכֶת בְּדַרְךָ אֲשֶׁר הִלַּכְתָּ בָּהּ: וַיֹּאמֶר לֹו גַם אָנִי נָבִיא כְּמוֹךָ וּמִלְאַךְ דָּבַר אֵלַי בְּדַבֵּר ה' לֵאמֹר הִשְׁבֵּהוּ אֶתְךָ אֵל בֵּיתְךָ וַיֹּאכַל לֶחֶם וַיִּשְׁתֶּה מִיִּם כַּחַשׁ לֹו: וַיִּשָּׁב אִתּוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיִּשְׁתֶּה מִיִּם:

מלכים, שם

הנביא הזקן מבית אל שייך לעולם השני. הוא היה איש רוח ומן

הסתם התפרנס מהיכולות הרוחניות שהיו לו. הוא סיפק לאנשים עידוד ונחמה ואף העניק להם מנה של ניסים ונפלאות. יתכן שהיו לו יד ורגל בעולמות הרוחניים והיה יכול להפיק מהם מה שהקהל ביקש. שהרי נביא שקר איננו כזבן שמעמיד פנים ותו לא, אלא הוא יכול להיות עם כישרונות רוחניים ומנהיגותיים גדולים, אלא שאצלו הרוח משרתת את צורכי החומר, ואיננו "משים עצמו כשיריים" – כצינור אמיתי לדבר ד'.

לכן, בעיניו גם הנביא שבא מיהודה אמור להיות שייך לאותו עולם ולאותו ממד. אין סיבה שלא ישוב וילך בדרך שבא ממנה. לדעת הנביא הזקן, אם הנביא מיהודה חורג מהדרך המקובלת אצל ה"נביאים" ומתנהג לפי קודים אחרים – הרי שיש בזה איום על עולמו הרוחני ועל תפיסת חייו. לכן הוא אומר לו בכחש "גם אני נביא כמוך"⁵ והוגד לי שתשוב בדרך שבאת. אכן, הביטוי "גם אני נביא כמוך" הוא תורף העניין: שנינו מאותו התחום, אנשי מקצוע, שנינו שייכים לאותו הסוג ולאותה שפה.

נסיונו של הנביא

כעת, הנביא שבא מיהודה עומד בניסיון גדול: האם ללכת על פי מה שצווה או להתפתות לדברי הנביא הזקן מבית אל. יתכן שחלק מהקושי כרוך ביכולת לעמוד לבד. כאשר אדם בא עם קול מיוחד, קול חריג, נוח לו לחשוב שהוא חלק מעולם רחב יותר. עולם שאולי לא כולם משמיעים בו את אותו הקול אבל כולם שייכים

4 ביטוי של מידת הענווה, ע"פ ראש השנה יז ע"א-ע"ב

5 מלכים י"ג י"ח

לאותו מישור שבו הקול יכול להישמע. להבין שהוא נביא אמת, זר ומוזר לכל אלו שנושאים את שם הנבואה על שפתם - שהם שייכים לעולם מסוים על הרווחים והאינטרסים שמלווים אותו, והוא שייך לעולם אחר. הוא צריך להיות בבחינת "ויותר יעקב לבדו"⁶, ו"אני נותרתי לבדי לד"⁷. לחיות במודעות שכזו פירושה להיות בבדידות גדולה שכן אתה עומד בצד אחד וכל העולם עומד בצד השני.

עומד לפניו נביא (שאולי נקרא לו "נביא", במרכאות) ותיק, עם הרבה ניסיון חיים, עם הרבה תובנות ועם כל מיני סוגים של השגות ואומר לו: אדרבא, אם אתה רוצה שדבריך ישמעו - בוא תהיה חלק, נעשה לך שלחן, כיסא ומנורה. תהנה, למה להשאר זר מבחוץ?

והנה הנביא מיהודה נכנע, נענה להפצרה ומתארח אצל הנביא הזקן מבית אל.

וַיְהִי הֵם יֹשְׁבִים אֶל הַשְּׁלַחַן וַיְהִי דְבַר ה' אֶל הַנְּבִיא אֲשֶׁר הָשִׁיבו:
 וַיִּקְרָא אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּא מִיְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' יַעֲן
 כִּי מָרִיתָ פִי ה' וְלֹא שָׁמַרְתָּ אֶת הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: וְתִשָּׁב
 וְתֹאכַל לֶחֶם וְתִשְׁתֶּ מַיִם בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר אֱלֹהֶיךָ אֶל תֹּאכַל לֶחֶם וְאֶל
 תִּשְׁתֶּ מַיִם לֹא תָבֹא נְגַלְתָּךְ אֶל קֶבֶר אַבְתֵּיךָ:

מלכים, שם

בשלב זה קורה דבר מפתיע, רוח ד' נחה על המארח והוא מתנבא

6 בראשית ל"ב כ"ה

7 מקור על פי מלכים א י"ח כ"ב

שבגלל שעבר הנביא מיהודה על נבואתו יכהו אריה. בנבואה זו עובר הנביא הזקן טלטלה: מתחילה חשב שהנבואה שלו ושל האורח שייכת לאותו מישור, והנה מודיעים לו מן השמים ברגע של נבואת אמת, שיש כאן משהו מעבר. ה'נבואה' אינה רק "יכולות רוחניות לשירות הציבור", לא רק השראה שמכוחה אפשר לומר דברים שקצת 'ירימו' לאנשים את המבט מעל היום יום ויקבלו מעט פרנסה רוחנית. מתחדש לו שיש כאן אמת שמימית שמקורה ממדרגה גבוהה, אמת שהאדם עומד מולה באימה ויראה, ברטט וזיע, לא כזו שמשמשת לצרכיו, אלא כזו שמטילה עליו נוראות וחיוב לעשות, לתקן ולהשתנות.

הדברים מגיעים לשיא כאשר הנבואה מתממשת ואריה מכה את הנביא מיהודה, ובאופן פלאי לא נוגע לא בנבילה ולא בחמור, ונודע כי דבר ד' הוא:

וְיִהְיֶה אַחֲרַי אֶכְלוּ לֶחֶם וְאַחֲרַי שְׁתוּתוּ וַיַּחֲבֹשׁ לוֹ הַחֲמוֹר לְנִבְיָא אֲשֶׁר הִשִּׁיבוּ: וַיִּלְךָ וַיִּמְצָאֵהוּ אַרְיָה בְּדֶרֶךְ וַיְמִיתֵהוּ וַתְּהִי נִבְלָתוֹ מִשְׁלֶכֶת בְּדֶרֶךְ וְהַחֲמוֹר עִמָּד אֶצְלָהּ וְהָאֲרִיָּה עִמָּד אֶצְל הַנִּבְלָה: וְהִנֵּה אֲנָשִׁים עֹבְרִים וַיִּרְאוּ אֶת הַנִּבְלָה מִשְׁלֶכֶת בְּדֶרֶךְ וְאֶת הָאֲרִיָּה עִמָּד אֶצְל הַנִּבְלָה וַיִּבְאוּ וַיִּזְכְּרוּ בְּעִיר אֲשֶׁר הִנִּבְיָא הַזֶּקֶן יֵשֵׁב בָּהּ: וַיִּשְׁמַע הַנִּבְיָא אֲשֶׁר הִשִּׁיבוּ מִן הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹקִים הוּא אֲשֶׁר מָרָה אֶת פִּי ה' וַיִּתְּנֵהוּ ה' לְאֲרִיָּה וַיִּשְׁבְּרֵהוּ וַיְמִיתֵהוּ כְּדָבַר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר לוֹ: וַיִּזְכֹּר אֶל בְּנֵי לְאֹמֹד חֲבָשׁוֹ לִי אֶת הַחֲמוֹר וַיַּחֲבֹשׁ: וַיִּלְךָ וַיִּמְצָא אֶת נִבְלָתוֹ מִשְׁלֶכֶת בְּדֶרֶךְ וְהָאֲרִיָּה עִמָּדִים אֶצְל הַנִּבְלָה לֹא אֶכְלָה הָאֲרִיָּה אֶת הַנִּבְלָה וְלֹא שָׁבַר אֶת הַחֲמוֹר: וַיִּשָּׂא הַנִּבְיָא אֶת נִבְלַת אִישׁ הָאֱלֹקִים וַיִּנְחֵהוּ אֶל הַחֲמוֹר וַיִּשְׁיבֵהוּ וַיִּבֵּא אֶל עִיר הַנִּבְיָא הַזֶּקֶן לְסֹפֵד וּלְקִבְרוֹ: וַיִּנַּח אֶת נִבְלָתוֹ בְּקִבְרוֹ וַיִּסְפְּדוּ עָלָיו הוּא אַחֲרָי:

מלכים, שם

בשלב זה מכיר הנביא הזקן שנביא אמת עמד לפניו אמת, הבנה אחרת מכל מה שהכיר והוא מספיד אותו 'הוי אחי'. כעת מבין כל העם שנביא היה בתוכם וממילא גם דברו אשר דבר על ירבעם מתברר ומתאמת כדבר ה' בהבדלה מכל "נבואה" שהכירו לפני כן.

אופייה המיוחד של 'הוכחה' זו נעוץ בהבדל בינה לסוג מופתים אחר. גם כאשר נביא נותן מופת, אין בדבר זה בירור מוחלט בדבר אמיתת נבואתו, כי גם מופת יכול להיות חלק מהיכולת שלו לרתום את סוד הפעלת הטבע לטובת דבריו והשפעתו. אך כאשר המופת מכה בנביא עצמו, מתבררת האמת האלוקית הבלתי תלויה באישי, בענייני ומצבי העולם הזה.

כל כך פעלו הדברים - עד שעשו רושם לדורות רבים. כאשר יאשיהו מולך, הוא מתעורר לעשות תשובה בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאוזהו.⁸ מעשה התשובה שלו כולל ביעור כל במות העבודה זרה בארץ ישראל. בתוכם מגיע הוא גם לבית אל ושם הוא מזהה ציון ושואל מה הציון הלז?⁹ ומספרים לו זהו ציון הנביא שניבא ש"הנה בן נולד לבית דוד" והוא יזבח עצמות אדם על המזבח שהקים ירבעם לעבודה זרה. וכוונתם היא לעצמות כהני עבודה זרה שנלקחו מקבריהם ויזבחו על המזבח לביזיון. ניכר שדבריו של הנביא עשו רושם, תוך כדי התקיימות הנבואה בידי יאשיהו נפגשים עם ציונו של הנביא שניבא כך. גם במרחק של דורות - תושבי המקום זוכרים שמי שקבור כאן ניבא סמוך ליום הקמתה של העבודה זרה על ביטולה והכרתתה.

8 מלכים ב כ"ג כ"ה

9 מלכים ב כ"ג י"ז

סיכום

הרי לנו שהנביא שבא מיהודה הראה לכל בחייו, ולא פחות מכך במיתתו, שיש נבואה שמימית שהיא מעל ומעבר לכל המציאות האלילית על כוהני וקסמיה. דבריו בחייו ומה שאירע לו במותו פעלו במשך זמן 'להרים את המבט' מעל ההווה אל העתיד המתנשא מעבר למושגים של זמן, מקום ומוחשיות. עתיד שבו יתברר בלבבות אפסותה של העבודה זרה.

נביא זה קיים בכישלוננו "ואהבת את ד' בכל נפשך" שבמסירת נפשו נודעה אמיתת הנבואה והתפזרו ערפילי השקר של האליליות.